

ZÜLKARNEYN

İskender Türe

YAYIN NU: 831
KÜLTÜR SERİSİ: 432

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-975-437-786-6

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Basım: 1998

24. BASIM

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
Akçaburgaz Mah. 137. Sok.No: 12 Esenyurt /
İstanbul / TÜRKİYE
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya
tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İstanbul - 2022

İskender Türe; 1963 yılında Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinin Kaymaz nahiyesinde doğdu. İlk ve orta tahsilini Eskişehir'de muhtelif okullarda tamamladı.

1986 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezuniyetle, kısa bir süre öğretmenlik görevinde bulundu.

1987 yılında Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda Başbakanlık Uzman Yardımcısı olarak göreve başladı. Tasnif grup başkanı olarak muhtelif fonların tasnifini gerçekleştirdi.

Muhafaza Bakım Şube Müdürlüğü, Tasnif Şube Müdürlüğü görevlerini yürüten İskender Türe, emekli olduktan bir süre sonra 20 Mayıs 2019 tarihinde vefat etti.

İçindekiler

KISALTMALAR.....	15
ÖNSÖZ.....	17
YENİ BASKIYA ÖNSÖZ.....	19
GİRİŞ.....	21

I. Bölüm ZÜLKARNEYN KISSASININ ANLATILDIĞI KEHF SÛRESİ'NİN ÖZELLİKLERİ

A- Kehf Sûresi'nin genel özellikleri	27
B- Kehf Sûresi ile ilgili hadisler	28
1) Kehf Sûresi Deccâl'e karşı silahtır	28
2) Kehf Sûresi'nin okunması esnasında garip olaylar meydana gelmiştir	29
3) Kehf Sûresi'ni okuyan için bir nûr yaratılır	30
C- Kehf Sûresi âyetlerinin muhtevası	31
1) Ashâb-ı Kehf kıssası	31
2) Hz. Mûsâ ile kendisine Allah katından ilim verilen bir şahsın seyahatleri	32
3) Zülkarneyn'in seyahatleri.....	32

II. Bölüm ZÜLKARNEYN'İN KİMLİĞİ

A- Zülkarneyn âyetleri (Kehf Sûresi 83-99).....	35
B- Zülkarneyn ve Zülkarneyn âyetleri ile ilgili rivayetler	37
1) Zülkarneyn âyetleri Yahudilerin imtihan maksadıyla soru sormaları üzerine nâzil olmuştur	38
2) Zülkarneyn Ye'cüc-Me'cüc'ün ve yüzleri köpek yüzüne benzeyen mahlukların yanına kadar yükseldi	39
3) Kehf Sûresi müşriklerin Yahudilerden öğrendiği üç soruyu sormaları üzerine nâzil olmuştur	41

4) Zülkarneyn hakkındaki en hacimli rivayet: Vehb b. Münebbih'in rivayeti	43
5) Zülkarneyn'in Hızır ve İlyas (a.s.) ile karanlığa seyahati.....	51
6) "Zülkarneyn, atını Süreyya Yıldızı'na bağlardı."	53
7) Zülkarneyn'in emrine bulutlar verilmiş, ona yollar sağlanmıştı	53
8) Zülkarneyn Hz. İbrahim zamanında yaşamıştı.....	54
9) Zülkarneyn eski çağlarda 1600 sene yaşamıştı.....	54
10) Rivayetlerin değerlendirilmesi.....	54
C- Zülkarneyn isminin manâsı ve ona bu ismin neden verilmiş olabileceği	56
D- Melek mi, insan mı; peygamber mi, hükümdar mı; peygamber-hükümdar mı; alelade insan mı?	62
1) Zülkarneyn melek mi yoksa insan mıydı?.....	62
2) Peygamber mi, hükümdar mı; peygamber-hükümdar mı; alelade insan mı?.....	64
E- Zülkarneyn'in tarihî şahsiyet olarak kim olabileceğine dair görüşler	69
1) Hz. İbrahim (a.s.) zamanında yaşayan ve ismi İskender olan, Yemenli veya Bâbilli bir şahıs.....	69
2) Yemen'de hüküm süren Himyer Devleti krallarından bir kral	73
3) Makedonyalı İskender	75
4) Âferidun (=Efridun, Feridun)	83
5) Akkad İmparatoru Naram-Sin	84
6) Bâbil, Sümer veya Mısır'dan efsânevî bir şahsiyet olabilir.....	88
7) <i>Tevrat</i> 'ta işaret edilen bir şahıs	94
a- Kuruş	94
b- I. Dârâ	104
c- Hanok (Hz. İdris).....	105
8) Kaynaklarda bulunan görüşlerin değerlendirilmesi.....	107
a- Peygamberimiz (s.a.v.)'e imtihan maksadıyla soru sorulması açısından	108

b- <i>Tevrat</i> 'ta kendisine işaret edildiği düşüncesi açısından	109
c- İnşâ ettiği seddinin mâhiyeti açısından	116
d- Karşılaştığı Ye'cüc-Me'cüc kavmi açısından.....	117
F- Zülkarneyn'in kimliği konusunda son söz	119

III. Bölüm ZÜLKARNEYN'E SAĞLANAN İMKÂN VE VERİLEN SEBEB

A- “Biz ona yeryüzünde imkân sağladık.”	123
1) Zülkarneyn'e sağlanan imkân konusunda görüşler	123
2) Hz. Yûsuf (a.s.)'a “sağlanan imkân” ışığında; Zülkarneyn'e “sağlanan imkân”	124
B- “Ve ona herşeyden bir sebep verdik.”	127
1) Zülkarneyn'e verilen “sebep” konusundaki görüşler	127
2) <i>Kur'ân</i> 'da geçen “sebep” ve “esbâb” kelimeleri.....	129
a- Mü'min Sûresi 36-37	130
b- Sâd Sûresi 10	130
c- Hacc Sûresi 15.....	131
d- Bakara Sûresi 166	132
3) <i>Kur'ân</i> 'da geçen “sebep” ve “esbâb” kelimeleri ışığında “sebep”e bakış	133

IV. Bölüm ZÜLKARNEYN'İN GÜNEŞ'İN BATTIĞI YER'E SEYAHATI –Birinci Seyahat–

A- “O da bir sebebi izledi.”	139
B- “Nihayet Mağribe'ş-Şems'e (=Güneş'in battığı yer'e) varınca”	140
1) “Güneş'in battığı yer” konusundaki görüşler.....	140
2) <i>Kur'ân</i> 'da geçen “mağrib” kelimeleri ışığında “Mağribe'ş-Şems”e bakış.....	141

- 3) Yâsin Sûresi 38. âyet “Mağribe’ş-Şems”
 (=Güneş’in battığı yer)’i açıklıyor..... 143
- 4) Astronomi ilminin Güneş’in hareketleri konusunda
 verdiği bilgiler..... 145
- 5) “Güneş’in battığı yer” konusunda son söz 147
- C- “Onu (güneş’i) karabalçıklı/sıcak bir gözede/ gözde batar
 buldu.” 149
- 1) Ehl-i ahbâra (rivayetçilere) göre; Zülkarneyn Güneş’i
 gerçekten “karabalçıklı/sıcak bir gözenin içinde batar-
 ken” bulmuştur 149
- 2) Dirâyetçilere göre; Zülkarneyn Güneş’i “karabalçıklı/
 sıcak bir gözenin içine batıyor” zannetmiştir 150
- a- Âyette bulunan “ayn” (göz/göze/delik) kelimesi
 “deniz” manasınadır 151
- b- Âyette bulunan “gözenin içinde” ibaresi Zül-
 karneyn’in zannını ifade etmektedir 152
- c- “Hami’e” kelimesinin okunuşundaki ihtilaf..... 154
- 3) Âyetin Zülkarneyn’in zannını ifade ettiği yorumu, âyet-
 ten ilk bakışta anlaşılana ne derece uymaktadır? 157
- 4) “Zülkarneyn’in Solar Apeks’e gittiği” düşüncesi
 çerçevesinde meseleye bakış 158
- a- *Kur’ân*’ın üslûbu ışığında “fi-aynin hamî’e”
 (=karabalçıklı gözede) 159
- b- *Kur’ân*, “Güneş’in battığı yer”de (=Solar
 Apeks’te) bir karadelik bulunduğunu
 bize bildiriyor 160
- c- Günümüzde uzayda bulunduğu savunulan
 “karadelikler” 161
- D- “Onun yanında bir de kavim buldu.” 163
- 1) Müfessirlere göre, Zülkarneyn’in bulunduğu kavim
 “göze”nin yanındaydı..... 163
- 2) Zülkarneyn’in karşılaştığı kavmin Güneş’in yanında
 olduğu düşünülürse, o kavim de Güneş’le beraber
 karadelige batmak üzere olmalıdır. 164
- E- “Dedik ki: ‘Ey Zülkarneyn, ya bunlara azap edersin ya da
 haklarında güzel bir tavrı esas alırsın.’” 166

- 1) Bu sözle, Zülkarneyn'e, savaştığı kavim hakkında inisiyatif verildiği düşünülmüştür 166
- 2) Âyette Zülkarneyn'in savaştığına dair bir işaret olmadığına göre, azaptan kasıt başka bir şey olmalıdır 168
- F- "Dedi: 'Zulmedene azap edeceğiz; sonra rabbine döndürülecek, o da onu görülmedik bir azaba çeker. Fakat inanıp iyi iş yapan kimseye de en güzel mükâfaat vardır. Ve ona, buyruğumuzdan, kolay olanı söyleyeceğiz.'" 170

V. Bölüm
ZÜLKARNEYN'İN
GÜNEŞ'İN DOĞDUĞU YER'E SEYAHATI
-İkinci Seyahat-

- A- "Sonra bir sebebi daha izledi." 175
- B- "Matli'a ş-şems'e (= güneş'in doğduğu yer'e) varınca" 175
- 1) "Güneş'in doğduğu yer" konusundaki görüşler 175
- 2) "Güneş'in battığı yer" in aksi istikametindeki "Güneş'in doğduğu yer" 176
- C- "Onu (güneş'i) kendilerine ondan (güneş'ten) başka bir örtü yapmadığımız bir kavmin üzerine doğar buldu" 177
- 1) Güneş'ten başka bir örtüye sahip olmayan kavim hakkında görüşler..... 177
- 2) Güneş'le bizim aramızdaki örtüyü *Kur'ân*'ın tanımlaması ışığında meseleye bakış 179
- 3) Gecesi olmayan yer var mıdır? 181
- 4) Solar Antapeks doğrultusundaki yıldızlar 183
- 5) Alfa Centauri sistemi..... 184
- D- "İşte böyle. Biz onun yanında olan her şeyi hubr olarak (=bütün inceliklerini ve hakikatini bilme bakımından) kuşatmıştık." 186
- 1) Müfessirlerin görüşleri..... 186
- 2) "Hubr" (=bütün inceliklerini ve hakikatini bilme) bakımından kuşatma, havsalanın almayacağı bir ilme işaret etmektedir 188

VI. Bölüm
ZÜLKARNEYN'İN
İKİ SEDD/SÜDD ARASINA SEYAHATI
–Üçüncü Seyahat–

A- “Sonra yine bir sebebi izledi.”	195
B- “Nihayet, iki sedd/südd arasına ulaştı.”	195
1) “Sedd” kelimesi ve okunuş farklılıkları	195
2) “Seddeyn/Süddeyn” (=iki sedd/südd) konusundaki görüşler	196
a- Hazar Denizi ile Karadeniz arasındaki dağlık bölgede	197
b- Kuzeyin sonlarında	199
c- Türkistan'ın son bulunduğu yerin doğu tarafında	200
d- Yeryüzünde nerede olduğunu bilmediğimiz bir yer	200
3) Yeni bir bakış açısıyla “iki sedd/südd”	201
a- Yâsin Sûresi 9. âyet ışığında “sedd/ südd” kelimesi	201
b- “İki sedd/südd” (=iki bulut=iki nebula)	202
C- “(Orada) o ikisinden (iki sedden/südden) başka bir de kavim buldu. Neredeyse söylenen tek bir sözü anlamıyorlardı.”	205
1) Müfessirlerin görüşleri	205
2) Zülkarneyn'in iki bulutsu arasına gittiği düşüncesi çerçevesinde meseleye bakış	207
D- “Dediler: ‘Ey Zülkarneyn, Ye’cüc-Me’cüc bu yerde bozgunculuk yapıyorlar. Onlarla bizim aramıza bir sedd/südd yapman şartıyla sana vergi verelim mi?’”	208
1) Müfessirlerin görüşleri	208
a- Ye’cüc-Me’cüc	209
b- Ye’cüc-Me’cüc’ün bozgunculuklarından bıkan kavmin Zülkarneyn'den sedd/südd istemesi	214
2) Zülkarneyn'in iki bulutsu arasına gittiği düşüncesi çerçevesinde meseleye bakış	215

- E- “Dedi: ‘Rabbimin bana kendisinde imkan sağladığı şey daha üstündür. Siz bana bedensel gücünüzle destek verin de onlarla sizin aranızda redm (kat kat engel) yapayım.’” 216
- 1) Müfessirler, Zülkarneyn’in sahip olduğu saltanatı, gücü o kavmin teklif ettiği ücretten üstün tuttuğunu düşünmüşlerdir 216
 - 2) Zülkarneyn kendisine verilen “sebeb”i o kavmin vereceği ücretten üstün tutmuştur..... 218
- F- “‘Bana demir kütleleri getirin!’ (dedi) iki sadefin arası eşit olunca, ‘Körükleyin’ dedi. Onu ateş haline koyunca da. ‘getirin bana, üzerine erimiş bakır/katran dökeyim’ diye seslendi.” 220
- 1) Müfessirlerin görüşleri..... 220
 - a- “‘Bana demir kütleleri getirin!’ (dedi) İki dağın arası eşit olunca, ‘Körükleyin!’ dedi.” 220
 - b- “Onu ateş haline koyunca da, ‘Getirin bana, üzerine erimiş bakır/katran dökeyim’ diye seslendi.” 223
 - c- Zülkarneyn Seddi bazı müfessirlere göre bir mucizedir 225
 - d- Zülkarneyn Seddi dünyadaki seddlerden hangisine uymaktadır? 227
 - 2) Yeni bir bakış açısıyla Zülkarneyn Seddi 234
 - a- “‘Bana büyük bir demir blok getirin!’ (dedi) 234
 - b- “İki sadefin arası eşit olunca; ‘Körükleyin’ dedi.” 235
 - c- “Onu ateş haline koyunca da; ‘Getirin bana, üzerine erimiş katran dökeyim’ diye seslendi.” 238
 - d- Seddin inşâsını günümüzde nasıl anlayabiliriz? ... 240
 - e- Gaz katmanlarının aşılama bir engel teşkil etmesi 242
- G- “Artık, onu aşmaya da güç yetiremediler, delmeye de güç yetiremediler” 246
- 1) Müfessirlere göre sedd; yüksek olduğu için aşılammış, kalın olduğu için delinememiştir 246
 - 2) Dünyada aşılama ve delinemeyen sedd kalmamıştır 249

H- “Dedi:’bu, Rabbimden bir rahmettir. Rabbimin vaadi gelince onu yerle bir eder. Ve Rabbimin vaadi haktr.”	250
1) Müfessirlerin görüşleri.....	250
2) Yeni bir bakış açısı.....	252
a- “Bu Rabbimden bir rahmettir.”	252
b- “Rabbimin vaadi gelince..”	253
c- “Rabbimin vaadi gelince, onu yerle bir eder/yok eder. Ve Rabbimin vaadi haktr.”	254
I- “O gün onları bırakmışızdır, birbirleri içinde dalgalanırlar. Sûra da üflenmiştir; hepsini bir araya toplamışızdır.”	256
SONUÇ.....	259
A- Zülkarneyn’in seyahatleri	262
B- Zülkarneyn’in kimliği	265
C- Sonucun sonucu.....	268

KAYNAKÇA

271

TERİMLER SÖZLÜĞÜ

277

İNDEKS

281

Önsöz

Şüphesiz *Kur'ân* bir bilim kitabı değildir. Efsâneler kitabı ise hiç değil! O, insanın yaratılışına uygun bir hayat sürmesini, kâinatın özünü ve kâinat içindeki yerini kavramasını sağlamak gayesini güden Allah kelimasıdır. Hiç bir kitapta *Kur'ân*'da olduğu kadar ilme önem verilmemiş, hiç bir kitapta insana bu kadar çok düşünmesi emredilmemiştir. Bir yandan kâinat üzerinde tefekkür tavsiye edilirken, öbür yandan *Kur'ân*'da anlatılanlardan ibret alınması, âyetlerde ifade edilenlerle kastedilen şeyin adetâ keşfedilmesi istenmiştir.

Kur'ân'ın bilime ve tefekküre verdiği bu önem, her devirde âyetler üzerinde devrin ilmî seviyesi nisbetinde eserler yazılmasını sağlamıştır. Bu cümleden olarak “kıyamet alâmetleri ve gökler” konusunda yaptığımız bir çalışmanın küçük bir bölümü olan Zülkarneyn âyetleri üzerindeki araştırmalarımızı derinleştirdikçe, müstakil bir kitap haline gelmesinin uygun olacağını gördük.

Çalışmamızın, Zülkarneyn'in kimliği konusundan ziyade, Zülkarneyn'in seyahatlerinin nasıllığı konusuna yönelik bir çalışma niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, amacımıza ulaşabilmek için, Zülkarneyn hakkında bugüne kadar ortaya atıl-

Giriş

ZÜLKARNEYN; Allah'ın kendisine dünyada imkân sağlayarak uzak yerlere gidebilmesi için “sebeb” isimli vasıtayı verdiği şahıstır. O, kendisine verilen “sebeb”le üç ayrı seyahate çıkmıştır:

“Güneş’in battığı yere”

“Güneş’in doğduğu yere”

“İki sedd/südd arasına”

Gittiği bu üç yerde bazı kavimlerle karşılaşmış, üçüncü seyahatinde vardığı yerdeki kavmin isteği üzerine, onları Ye’cüc-Me’cüc’den korumak için bir sedd inşâ etmiştir.

Zülkarneyn konusunda, yukarıda özetle belirttiğimiz Kehf Sûresi 83-98. âyetlerinde bildirilenlerin dışında, söylenmiş veya söylenecek her söz, sadece ve sadece bir görüştür ve bundan öte bir anlam ifade etmeyecektir. O bir peygamber mi, veli mi, melek mi, hükümdar mı – hükümdarsa bilinen tarihî bir şahsiyet mi–, yoksa alelade bir insan mı; bu konuda âyetlerde hiç bir sarahat bulunmamaktadır. Bu durumda, âyetler üzerinde değişik açılardan yapılacak yorumlamalar neticesinde –eskilerin tabiri ile– ahkâm-ı nazariyeden ibaret bazı fikirler üret-

I. BÖLÜM
Zülkarneyn Kıssasının Anlatıldığı
Kehf Sûresi'nin Özellikleri

*“Kim Kehf Sûresi'nin başından
–bir rivayete göre sonundan–
on âyet ezberlese Mesih Deccâl'in şerrinden emin olur.”*

Hadis-i Şerîf

A- Kehf Sûresi'nin genel özellikleri

Kur'ân'ın 18. sûresi olup 110 âyetten⁴ meydana gelen Kehf Sûresi, bütünüyle Mekke'de inmiş⁵ bir sûredir. *Kur'ân*'da Allah'a hamd (El-Hamdülilah) ile başlayan beş sûreden biridir. O beş sûre; Fatiha, En'âm, Kehf, Sebe, Fâtır sûreleridir. Sûre, adını 9-31'inci âyetlerinde anlatılan Ashâb-ı Kehf (=Mağara Arkadaşları) kıssasından almıştır.

Sûre'nin nüzul sebebi (=iniş sebebi) olarak gösterilen bir hadîs rivayet edilmektedir. Bu hadîs, aynı zamanda sûrenin 83-98. âyetlerini oluşturan Zülkarneyn âyetlerinin de sebab-i nüzulü olarak nakledilmesi dolayısıyla, "Zülkarneyn ve Zülkarneyn Âyetleri İle İlgili Rivayetler" bölümünde ele alacağız.

⁴ Bâzi âyetlerin iki ayrı âyet sayılmalarına, bismelenin âyet sayılıp sayılmamasına göre, âlimlerin bu sayı konusunda ihtilaf ettikleri görülmektedir: Basra âlimleri, III; Küfe âlimleri, 110; Şâm âlimleri, 106, Hicaz âlimleri, 105 âyettir demişlerdir, bk. Âlûsî, *RM*, XV/199.

⁵ Sâbûnî, *ST*, II/181; İbn Abbâs'tan ve Katâde'den rivayet edilen bir habere göre, Kehf Sûresi'nin tamamı Mekke'de nazil olmuş, sâdece 28. âyeti Medine'de nazil olmuştur. Mukâtil'den rivayet edilen bir habere göre de, 1-30 ve 107-110 âyetleri hâricinde Mekke'de nazil olmuştur. Âlûsî, *RM*, XV/199; Ayrıca 83. ve 101. âyetlerinin Medîne'de nazil olduğu konusunda rivayetler de bulunmaktadır. Fakat bu rivayetler sûrenin bütünlüğüne bakıldığında şüpheli görülür. S. Ateş, *YKÇT*, V/283; Sûrenin bütünüyle indiği konusunda bir hadîs rivayet edilir: "Kehf Sûresi, bütün olarak yetmiş bin meleklerle birlikte indi." Âlûsî, *RM*, XV/199.

II. BÖLÜM
Zülkarneyn'in Kimliği

*“Sana Zülkarneyn'den sorarlar.
De ki: ‘Size ondan bir hâtıra okuyacağım.’”*
(Kehf Sûresi 83)

A- Zülkarneyn âyetleri (Kehf sûresi 83-99)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ ذِي الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿83﴾ إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَآتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا ﴿84﴾ فَأَتْبَعَ سَبَبًا ﴿85﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا قُلْنَا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ إِنَّمَا أَنْتَ تُعَذِّبُ وَإِنَّمَا أَنْتَ تَتَّخِذُ فِيهِمْ حُسْنًا ﴿86﴾ قَالَ أَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُّكْرًا ﴿87﴾ وَأَمَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءُ الْحُسْنَىٰ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا ﴿88﴾ ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا ﴿89﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطَّلِعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَمْ نَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْرًا ﴿90﴾ كَذَٰلِكَ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿91﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

83. "Sana Zülkarneyn'den sorarlar. De ki: 'Size ondan bir hatıra okuyacağım.'
84. Biz; ona yeryüzünde imkân sağladık ve ona herşeyden bir sebep verdik.
85. O da bir sebebi izledi.
86. Nihayet, Güneş'in battığı yere varınca," onu karabalçıklı/sıcak bir gözede/gözde batar buldu. Onun yanında bir de kavim buldu. Dedik ki: 'Ey Zülkarneyn; ya bunlara azap edersin, ya da haklarında güzel bir tavrı esas alırsın!'
87. Dedi: 'Zulmedene azap edeceğiz! Sonra Rabbine döndürülecek; O da onu görülmedik bir azaba çeker!
88. Fakat inanıp iyi iş yapan kimseye de en güzel mükâfaat vardır. Ve ona, buyruğumuzdan, kolay olanı söyleyeceğiz.'
89. Sonra bir sebebi daha izledi.
90. Bir süre sonra, Güneş'in doğduğu yere varınca, onu (Güneş'i), kendilerine ondan (Güneş'ten) başka bir örtü yapmadığımız bir topluluğun üzerine doğar buldu.
91. İşte böyle! Biz; onun yanında olan her şeyi hubr olarak (=bütün inceliklerini ve hakikatini bilme bakımından) kuşatmıştık..

ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا ﴿92﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿93﴾ قَالُوا يَا ذَا الْقُرْنَيْنِ إِنَّ يَا جُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿94﴾ قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ﴿95﴾ آتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُوا حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ آتُونِي أُفْرِغَ عَلَيْهِ قِطْرًا ﴿96﴾ فَمَا اسْطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿97﴾ قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ﴿98﴾ وَتَرَكَنَا بَعْضُهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا ﴿99﴾

92. Sonra yine bir sebebi izledi.

93. Nihayet, iki sedd/südd arasına ulaştı. (Orada) o ikisinden (iki sedden/süddden) başka bir de kavim buldu ki; neredeyse söylenen tek bir sözü bile anlamıyorlardı.

94. Dediler: 'Ey Zülkarneyn! Ye'cüc-Me'cüc bu yerde bozgunculuk yapıyorlar. Onlarla bizim aramızda bir sedd/südd yapman şartıyla sana vergi verelim mi?'

95. Dedi: 'Rabbim'in bana kendisinde imkan sağladığı şey daha üstündür. Siz bana bedensel gücünüzle destek verin de, onlarla sizin arınıza kat kat engel çekeyim.

96. Bana demir kütleleri getirin!' (dedi). İki sadefin arası eşit olunca; 'Körükleyin!' dedi. Onu ateş haline koyunca da; 'Getirin bana, üzerine erimiş bakır/katran dökeyim' diye seslendi.

97. Artık onu ne aşabildiler ve ne de delip geçebildiler.

98. Dedi: 'Bu, Rabb'imden bir rahmettir! Rabb'imin vaadi gelince onu yerle bir eder ve Rabb'imin vaadi haktır!'

99. O gün onları bırakmışızdır; birbirleri içinde dalgalanırlar. Sûra da üflenmiştir; hepsini bir araya toplamışızdır."

III. BÖLÜM
Zülkarneyn'e Sağlanan İmkân ve
Verilen Sebeb

*“Biz, ona yeryüzünde imkân sağladık
Ve ona herşeyden bir sebeb verdik.”*

(Kehf Sûresi 84)

A- “Biz ona yeryüzünde imkân sağladık.”

1) Zülkarneyn’e sağlanan “imkân” konusunda görüşler

Allahu Te’âlâ, Zülkarneyn’e yeryüzünde “imkân” sağladığını bildirmektedir. Bizim “imkân sağladık” şeklinde Türkçe ifade ettiğimiz kelime, âyette “mekkennâ”¹⁸⁹ şeklinde geçmektedir, “mekkene” fiili lûgâtte; “imkân vermek, muktedir kılmak, güçlü kılmak, yerleştirmek” gibi mânâlara gelmekte ve kullanıldığı cümleye göre anlam kazanmaktadır. Âyetin meali, bu kelimeye verilen mânâya göre farklı şekillerde ifade edilmiştir.¹⁹⁰

Müfessirler, Zülkarneyn’e sağlanan “imkân”ın peygamberlik ve mülk yönünden olabileceğini söylemişlerdir. Râzî; “...Nübüvvet vererek kudretli kılmak, mülk

¹⁸⁹ Âlûsî, “mekkene” fiilinin “lam”lı ve “lam”sız olarak, “mekkene-hû” ve “mekkene lehû” şeklinde kullanıldığını, birinci şeklinin “onu güçlü kıldı”, ikinci şeklinin ise “ona güç verdi” mânâsına geldiğini belirtir ve ikisinin de birbirinin yerinde kullanıldığını ifade eder. Alûsî, XVI/30; Ayrıca bk. Ebu’s-Suûd Efendi, İRAS, V/575.

¹⁹⁰ “Biz onun için yeryüzünde güç ve saltanat hazırladık...” Yaşar Nuri Öztürk; “Biz onun için arzda bir müknet hazırladık...” El-malılı Hamdi Yazır; “Biz onu yeryüzünde güçlü kıldık.” Süleyman Ateş; “Doğrusu biz onu yeryüzüne yerleştirmiş...” Diyanet İşleri Bşk., Heyet; “Biz onu yeryüzünde bir kudrete erdirdik....” Ömer Nasûhi Bilmen.

vererek kudretli kılmaktan daha üstündür ve Allah'ın sözünü, en mükemmel ve efdal manâya hamletmek daha uygun olur.”¹⁹¹ diyerek, ona sağlanan “imkân”ın peygamberlik yönünden olduğunu ifade eder. Ancak genel kanaat, bu ibareden Zülkarneyn’e “saltanat ve güç verildiği”nin anlaşıldığı yönündedir diyebiliriz.

İbn Kesîr; Zülkarneyn’e verilen “imkân”ın kudret ve kuvvet olduğunu, onun hükümdarların sahip olduğu imkânlarla sahip olduğunu, hattâ ona askerler, harp âletleri gibi şeyler verildiğini, ülkelerin ona boyun eğdiğini söylemiştir.¹⁹² Bu fikir; bilhassa Zülkarneyn’in doğulara ve batılara hâkim olan bir hükümdar olduğu peşin hükümden hareketle varılan bir sonuç gibi görünmektedir.

Âlûsî de, “imkân”ın, kudret verme ve sebepleri hazırlama yönünden olduğunu belirterek, bunun ordu, heybet, vakar gibi şeyler olabileceğini ifade eder. Ayrıca, Zülkarneyn’e sağlanan “imkân” konusunda bulutların onun emrine verilmesi, ışığın hep üzerinde olması, gece ve gündüzün onun için aynı olması gibi şeyler söylendiğini, ancak bunları sahih görmediğini açıklar.¹⁹³

Beydâvî ise, bu âyete; “İşini istediği gibi yapabilmesi için ona imkân verdik.”¹⁹⁴ şeklinde manâ vermiştir.

2) Hz. Yûsuf (a.s.)’a “sağlanan imkân” ışığında Zülkarneyn’e “sağlanan imkân”

Müfessirlerin Zülkarneyn’in bir hükümdar, doğuları-batıları fethetmiş bir cihangir veya bir peygamber olduğu

¹⁹¹ F. Râzî, *TKB*, XV/249.

¹⁹² İbn Kesîr, *TKA*, X/5063.

¹⁹³ Âlûsî, *RM*, XVI/30.

¹⁹⁴ Beydâvî, *ETET*, III/273.

IV. BÖLÜM
Zülkarneyn'in Güneş'in Battığı Yer'e
Seyahati
–Birinci Seyahat–

“O da bir sebebi izledi.”

(Kehf Sûresi 85)

*“Nihayet, Güneş'in battığı yere varınca,
Onu karabalçıklı/sıcak bir gözede/gözde batar buldu.
Onun yanında bir de kavim buldu.
Dedik ki: ‘Ey Zülkarneyn; ya bunlara azap edersin,
ya da haklarında güzel bir tavrı esas alırsın!’”*

(Kehf Sûresi 86)

*“Dedi: ‘Zulmedene azap edeceğiz;
sonra Rabbi'ne döndürülecek,
O da, onu görülmedik bir azaba çeker.’”*

(Kehf Sûresi 87)

*“Fakat inanıp iyi iş yapan kimseye de,
en güzel mukâfaat vardır.
Ve ona, buyruğumuzdan, kolay olanı söyleyeceğiz.”*

(Kehf Sûresi 88)

A- “O da bir sebebi izledi.”

Zülkarneyn; Allahu Te’âlâ’nın kendisine hazırladığı imkânlar sayesinde elde ettiği “sebeb”i izlemiş, onu takip etmiş, ona tâbî olmuş,²¹¹ bir seyahate başlamıştır. Hemen hemen bütün tefsirlerde bu seyahat dünyada yapılmış bir seyahat olarak görülmüş ve hattâ mâhiyet itibariyle de bir seyahat olmaktan ziyâde çoğu zaman ordu ile yapılan bir sefer olarak düşünülmüştür. Bu görüşe göre Zülkarneyn, bir seyahate değil ordu ile savaşa çıkmıştır. Gittiği yerleri de hep fethetmiştir. Böyle düşünüldüğünde Zülkarneyn’in kimliği bölümünde kaynaklardan aktardığımız görüşlerin ortaya çıkması tabîî bir neticedir. Bu bakış açısı, sahibini, Zülkarneyn’in cihangir bir kral olduğu sonucuna götürdüğü için, tarihte yaşamış cihangir krallar üzerinde; “Zülkarneyn olma ihtimali vardır, yoktur.” şeklinde araştırma ve tartışmalara sebep olmuştur. Oysa âyetlerin zahirinde, onun savaştığına, ülkeler fethettiğine dair bir ifade bulunmamaktadır.

²¹¹ Zülkarneyn’in bir sebebe tabî olduğunu ifâde eden “fe etba’a” kelimesi, Kûfe âlimlerince tercih edilen okuma şeklidir, Medîne ve Basra âlimleri ise “fettebe’a” şeklinde okumuşlardır. Taberî, ikinci şekli tercih etmiştir, bk. Taberî, *CB*, XVI/8; Bazıları bu iki şeklin de manâ itibariyle birbirinin yerine kullanılabileceğini söylerlerken, bazıları da farklı manâlar bulunduğunu savunmuşlardır, bk. Âlûsî, *RM*, XVI/31; Ayrıca bk. F. Râzî, *TKB*, XV/249.

Zülkarneyn'e verilen "sebeb"i "onun göğe çıkmasına vasıta olan şey" olarak düşündüğümüzde, onun ordu ile bir savaşa çıkmadığını, bilakis bu vasıta ile gökyüzüne doğru bir yolcuğa başladığını, kabul etmek zorundayız. Böylece o, kendisine verilen "sebeb" vasıtasıyla gökyüzüne yükselmiş ve "Güneş'in battığı yer"e doğru gitmiştir.

*B- "Nihayet Mağrîbe's-Şems'e
(=Güneş'in battığı yer'e) varınca"*

1) "Güneş'in battığı yer" konusundaki görüşler

"Güneş'in battığı yer" ibaresi tefsirlerde genellikle "batı istikametinin sonu" mânâsına kullanılmış bir ifade olarak görülmüştür. Meselâ; Âlûsî bu ibareye, "Dünyanın batı yönündeki sonu",²¹² Seyyid Kutub "bakanların, Güneş'in ufukların ötesinden kayıp olduğunu gördükleri yer",²¹³ Mevdûdî "karanın bitip okyanusun başladığı yer"²¹⁴ mânâlarını vermişlerdir. Elmalılı ise; "Yerleşmiş olduğu yerin gün batı tarafından tâ sonuna vardı. Tefsir bilginlerinin de yaptıkları açıklamaya göre, Okyanus denilen Atlas Okyanusu'nun batı kenarına ulaştı. ... Özetle uzak batıya vardığı vakit."²¹⁵ demektedir. Ebu'l-Kelâm Âzâd da; "Böyle bir yer yoktur!" diyerek, bütün dillerde "Güneş'in battığı yer" ve "Güneş'in doğduğu yer" tâbirlerinin "batı" ve "doğu" mânâsına kullanıldığını

²¹² Âlûsî, *RM*, XVI/31; Ayrıca bk. Ebu's-Suûd Efendi, *İRAS*, V/575.

²¹³ Seyyid Kutub IX/464.

²¹⁴ Mevdûdî, *TK*, III/195.

²¹⁵ E. H. Yazır, *HDKD*, V/388.

V. BÖLÜM
Zülkarneyn'in
Güneş'in Doğduğu Yer'e Seyahati
-İkinci Seyahat-

"Sonra bir sebebi daha izledi."

(Kehf Sûresi 89)

*"Bir süre sonra Güneş'in doğduğu yere varınca,
onu (Güneş'i) kendilerine ondan (Güneş'ten)
başka bir örtü yapmadığımız bir kavmin
üzerine doğar buldu."*

(Kehf Sûresi 90)

*"İşte böyle! Biz, onun yanında olan her şeyi
hubr olarak (bütün inceliklerini ve hakikatini
bilme bakımından) kuşatmıştık."*

(Kehf Sûresi 91)

A- “Sonra bir sebebi daha izledi.”

Zülkarneyn; birincisinin ardından ikinci bir seyahate daha çıkmış ve bu seyahatini de, yine onu çok uzaklara götüren “sebeb” vasıtasıyla yapmıştır.

*B- “Matli’a’ş-şems’e
(Güneş’in doğduğu yere) varınca”*

1) “Güneş’in doğduğu yer” konusundaki görüşler

Müfessirlere göre “Matli’a’ş-şems”²⁹⁰ (=Güneş’in doğduğu yer) tabirinden anlaşılan; doğuda imâr edilmiş olan yerin başlangıcında Güneş’in doğduğu yerdir,²⁹¹ doğu mintikasındaki ufuk noktasıdır,²⁹² doğuda bir ülkedir,²⁹³ kısacası doğudur.

²⁹⁰ “Matli” kelimesinin okunuşunda ihtilaf vardır: Mücâhid, İbn Muhaysın “matla” şeklinde, diğer imamlar ise, “matli” şeklinde okumuşlardır. S. Ateş, *YKÇT*, V/362; Bu kelimenin okunuşu konusundaki ihtilafı ilgili Cevheri, Ebu Hayyan ve Kisâi’nin görüşleri ve teferruatı için bk. Âlûsî, *RM*, XVI/35.

²⁹¹ Beydâvî, *ETET*, III, s 274; Âlûsî, *RM*, XVI/35; Ebu’s-Suûd Efendi, *İRAS*, V/577.

²⁹² S. Kutub, *FZK*, IX/466.

²⁹³ Mevdûdî, *TK*, III/395.

2) “Güneş’in battığı yer”in aksi istikametindeki “Güneş’in doğduğu yer”

Zülkarneyn’in birinci seyahatini “mağribe’ş-şems” (= Güneş’in battığı yer)’e yaptığını bildiren Allahu Te’âlâ, ikinci seyahatiyle onun “matli’a’ş-şems” (=Güneş’in doğduğu yer)’e gittiğini haber vermektedir. “Matli’a’ş-şems” tabirinin sadece “doğu”yu ifade ettiğini söylemek, *Kur’ân*’da geçen “maşrık” (=doğu) kelimeleri nazar-ı itibara alındığında pek makul görünmemektedir. Zira; “doğu” manâsına gelen Arapça “maşrık” kelimesi, *Kur’ân*’da tekil olarak 6 yerde ve “mağrib” (=batı) kelimesi ile birlikte kullanılmıştır.²⁹⁴ “Matli” (=doğuş yeri) kelimesi ise, *Kur’ân*’da sadece bir defa²⁹⁵ ve “şems” (=Güneş) kelimesiyle tamlamalı olarak, üstelik “mağribe’ş-şems” (=Güneş’in battığı yer) tabirinin geçtiği âyetten birkaç âyet sonra kullanılmıştır. Bu haliyle “Güneş’in battığı yer”in zıttını ifade ettiğinde şüphe yoktur.

Daha önce de belirttiğimiz gibi; Güneş’in Samanyolu Galaksisi etrafındaki yörüngesinde seyrederken yöneldiği doğrultuya Astronomi diliyle “apeks”, bunun zıttı olan doğrultuya ise “antapeks” denilmektedir. *Kur’ân*’da ise “apeks” (=günerek) tabiri yerine “mağrib” (=batış yeri) kelimesinin, “antapeks” tabiri yerine ise “matli” kelimesinin kullanıldığı görülür. Bugünkü astronomi bulgula-

²⁹⁴ Bakara Sûresi, 2/115, 142, 177, 258, Şu’arâ Sûresi, 26/28, Müzemmil Sûresi, 73/9; Ayrıca, ikil olarak “maşrıkayn” şeklinde Zuhurf Sûresi, 43/38, Rahman Sûresi, 55/17; çoğul olarak “maşârık” şeklinde A’râf Sûresi 7/137, Sâffât Sûresi 37/5, Me’âric Sûresi 70/40.

²⁹⁵ Okunuştaki ihtilaf göz önüne alınırsa; “matla” şeklinde Kadir Sûresi 97/5’te geçmesi sebebi ile iki defa geçtiği söylenebilir. Ancak oradaki kullanılışı hem güneşle birlikte değildir, hem de ism-i zaman (zaman zarfı) yerindedir.

VI. BÖLÜM
Zülkarneyn'in
İki Sedd/Südd Arasına Seyahati
-Üçüncü Seyahat-

“Sonra yine bir sebebi izledi.”

(Kehf Sûresi 92)

*“Nihayet, iki sedd/südd arasına ulaştı. (Orada)
o ikisinden (iki sedden/südden) başka bir de kavim
buldu ki; neredeyse söylenen bir tek sözü bile anlamıyorlardı.”*

(Kehf Sûresi 93)

*“Dediler: ‘Ey Zülkarneyn! Ye’cüc-Me’cüc bu yerde
bozgunculuk yapıyorlar. Onlarla bizim aramızda bir
sedd/südd yapman şartıyla sana vergi verelim mi?’”*

(Kehf Sûresi 94)

*“Dedi: ‘Rabbim’in beni içinde bulundurduğu şey daha üstündür.
Siz bana bedensel gücünüzle destek verin de, onlarla sizin
aranıza kat kat engel çekeyim.’”*

(Kehf Sûresi 95)

*“‘Bana demir kütleleri getirin!’ (dedi) İki sadefin arası eşit olunca,
‘Körükleyin’ dedi. Onu ateş haline koyunca da ‘Getirin bana,
üzerine erimiş bakır/katran dökeyim’ diye seslendi.”*

(Kehf Sûresi 96)

“Artık onu ne aşabildiler ve ne de delip geçebildiler.”

(Kehf Sûresi 97)

*“Dedi: ‘Bu, Rabbimden bir rahmettir. Rabbimin vaadi gelince
onu yerle bir eder. Ve Rabbimin vaadi haklıdır.’”*

(Kehf Sûresi 98)

*“O gün onları bırakmışsınız, birbirleri içinde dalgalanırlar.
Sûra da üflenmiştir; hepsini bir araya toplamışsınız.”*

(Kehf Sûresi 99)

A- “Sonra yine bir sebebi izledi.”

İkinci seyahatinden sonra Zülkarneyn, “sebeb”i izleyerek, “sebeb”e tabî olarak başka bir yere doğru yola çıkmıştır.

B- “Nihayet, iki sedd/südd arasına ulaştı.”

1) “Sedd” kelimesi ve okunuş farklılıkları

“Sedd/südd” kelimesi; “deliği tıkamak, yarığı kapamak, ıslah etmek, sağlam yapmak” manâlarına gelen “sedede” fiilinden türemiş bir isim olup dağ, engel, baraj, gölge, siyah bulut vb.³²³ manâlara gelmektedir. *Kur’ân-ı Kerim*’de tekil olarak iki defa Yâsin Sûresi 9. âyette, bir defa Kehf Sûresi 94. âyette ve ikil olarak bir defa Kehf Sûresi 93. âyette olmak üzere toplam 4 yerde geçmektedir. Geçtiği 4 yerde de ulemânın okunuşunda ihtilaf ettiği kelimeyi bazıları “sedd”, bazılarıysa “südd” şeklinde okumuşlardır:

Yasin 9’da “sedd” okuyan: Âsım’ın râvîsi Hafs

Yasin 9’da “südd” okuyanlar: Hamza, Kisâî, Ebû Amr, İbn Kesîr, Nâfi, İbn Âmir, Âsım’ın râvîsi Ebû Bekr, Yakub

Kehf 93’de “seddeyn” okuyanlar: Âsım’ın râvîsi Hafs, Ebû Amr, İbn Kesîr

³²³ İbn Manzûr, “Sedede”, *Lisânü’l-Arab*.

Sonuç

*“Onlar ayakta, oturarak ve yanları üzerine yatarken
Allah’i anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde
düşünürler. ‘Rabbimiz (derler), bunu boş yere yaratmadın,
sen ycesin, bizi ateş azabından koru!’”*

(l-i İmrn Sresi 191)

Günümüze gelene kadar bu konuda yapılan bütün araştırmaların, Zülkarneyn'e "imkân" sağlandığından hareket ettiklerini, ona "imkân" sağlanması'nın da, ona krallık ve saltanat verildiği şeklinde yorumlandığını söylemiştik. Oysa, ona verilen "sebeb" konusunda kaynakların hemen hemen hiç durmadıkları görölür. Daha doğrusu, Zülkarneyn'in kim olduğu, yaptığı seyahatlerin nasıllığı konusunda "sebeb" in temel alındığı düşünelere rastlanmamaktadır. Bu yüzden, konumuzun geneli bakımından sonuç, Zülkarneyn'in kimliğine ve yaptığı seyahatlere bakış açısından temel olacak iki hususu belirtmek istiyoruz.

1- *Kur'ân*'da ona "sebeb" verildiği bildirilmiştir. "Sebeb" kelimesi, gerek lûgât manâsı itibariyle, gerekse *Kur'ân*'ın diğer âyetlerde kelimeye yüklediği manâya göre, göğe çıkmaya vasıta olan şeyi ifade etmektedir.

2- Zülkarneyn'e verilen "sebeb" in ilk dönemde, "gök yolları" şekilde anlaşıldığına dair rivayetlere rastlanır. Bu rivayetler doğrultusunda Tabiîn döneminde Zülkarneyn'-

in göklere çıktığına dair görüş sahipleri bulunduğu bilinmektedir. Fakat bu rivayetlerin “bir kimsenin göğe çıkması beşer gücünü aşar” şeklinde tenkit edilerek, daha sonraki kitaplara alınmadığı anlaşılmaktadır.

Zülkarneyn’in seyahatlerine bakışımızın temelini teşkil eden bu iki husus, kanaatimizce itiraza mahal bırakmayacak tesbitlerdir. “Tesbitlerdir.” diyoruz; çünkü bu iki husus, *Kur’ân*, lûgât ve nakil kaynaklı olup, yorumlarla varılan nazarî fikirler değildir. İşte biz bu kitapta, bu iki temel husustan hareketle Zülkarneyn âyetlerine bakmaya çalıştık. Gördük ki, Zülkarneyn âyetlerini bu iki husus esas alınarak manâlandırmakta hiç bir sıkıntı doğmamakta, hem de klasik anlayışta âyetlerin zahirinden kopulurken, bu anlayış içinde âyetlerin zahirine hiç bir zarar gelmemektedir. Ayrıca, bu bakış açısıyla yepyeni bilgiler ortaya çıkmakta, ortaya çıkan sonuçlar günümüz ilmi ile çatışmamakta, bilakis desteklemekte, hatta günümüz ilmine ışık tutacak mâhiyette bilgiler vermektedir.

A- Zülkarneyn’in Seyahatleri

Zülkarneyn’e “sebeb” verilmiştir. “Sebeb” Arapça’da, kelimenin kökü itibariyle “hurma ağacına çıkmaya yarayan ip”e denmektedir. Hurma ağacına çıkmak için insanın belinden kendisini ağaca bağladığı, gerdirmek ve gevşetmek suretiyle kendisini adım adım yukarıya çektiği daire şeklindeki iptir. Aslında, Arapça’da ip manâsına gelen kelimenin “habl” olduğu bilinir. Fakat lûgâtlardan öğrendiğimize göre, “habl” yani ip, tırmanmak için kullanıldığında “sebeb” ismini almaktadır. İlgili bölüm başlığı altında detaylı olarak temas edildiği gibi, *Kur’ân*’da da

Terimler Sözlüğü

Antapeks: Güneş'in Samanyolu içinde izlediği yörüngesinde geldiği yön, Solar Apeks'in zıddı kabul edilen doğrultu. Colomba (=Güvercin) Burcu'nda yer almaktadır.

Apeks (Solar Apeks): Güneş'in, Samanyolu etrafında izlediği yörüngesinde yol alırken ayrıca sapma göstererek yöneldiği doğrultu. Herkül Burcu'nda, Vega yıldızı yakını.

Aynin hamî'e: "Karabalçıklı/sıcak göz/göze" mânâsına gelen bu terim Kehf Sûresi 86. âyette geçmektedir. Müfessirler tarafından bulutlarla kararmış denize veya okyanusa işaret ettiği söylenmiştir. Bu kitapta, astronomide "Karadelik" olarak adlandırılan çöken yıldızlara verilen isim olarak ele alınmıştır. Bu açıdan *Kur'ân*'ın "Karabalçıklı göz" veya "Sıcak göz" olarak yaptığı tanımlamanın "Karadelik"ler hakkındaki gerçeği daha iyi yansıttığı düşünülmüştür.

Bâbü'l-Ebvâb: Bk. Derbend Geçidi.

Bitüm: Yüksek molekül kütleli hidrokarbonlar ile hidrojen ve karbonca çok zengin organik maddelerin doğal ya da yapay karışımı. Katı ya da çok ağıdalı, yoğunlukları bire yakın, renkleri koyu kahverenginden siyaha kadar değişen bileşiklerdir. Bunlar genellikle yerbilim olaylarının etkisi altında bir petrol yatağından yüzeye çıkan ve dış ortamda uçucu bileşenlerini yitiren, az ya da çok bozunmuş petrol artıklarıdır. Lûgâtte katran, "likit (=akıcı) bitüm" olarak tanımlanmaktadır.

Çift Yıldız: Karşılıklı çekim etkileri altında ortak bir kütleler merkezi etrafında hareket eden yıldız çifti. Çoğunlukla bu yıldızların, Kepler kanunlarına uygun olarak, eliptik yörüngelerde, dolandıkları düşünülür. Çift ve daha fazla sayıda bileşen içeren sistemler, Samanyolu'nda oldukça çok yaygındır.

Çin Seddi: 2000 kilometrelik ilk bölümü M.Ö. 221-210 tarihlerinde Çin İmparatoru Şi Huangdi tarafından inşa edilen, 6000 kilometrelik taştan duvar.

Deccâl: Sözlükte "bir şeyi örtmek, yaldızlamak veya boyamak" anlamındaki "decl" kökünden türeyen bir sıfat olup klasik kaynaklarda "âhir zamanda ortaya çıkıp göstereceği harikulade olaylar sayesinde"

İndeks

A

- Abdullah b. İbrahim el-Asker: 24, 54, 78
Abdullah b. Ömer: 65
Abdurrahmân ibn Zeyd İbn Eslem: 131, 132
Abdurrezzâk: 66
Âd (kavmi): 168
Âdem (a.s.): 31, 50, 70
Âferidun (Âfrîdun b. Esfiyan b. Cemşid): 83, 84
Afganistan: 200
Afrîkîs el-Himyerî (Ebû Kerb Semiyî b. Ubeyd b.): 73, 74, 86
Afrika: 179
Ahd-i Atik: 97
Ahemeni İmparatorluğu: 94
Ahmed Hüseyin Şerefüddin Ali: 24
Ahmed ibn Hanbel: 247
Ahmedî: 23, 78
Akkad İmparatorluğu: 84
Akkadca: 85
Alfa Centauri: 19, 184, 185, 186, 269
Hz. Ali (r.a.): 28, 53, 57, 63, 66, 67, 68, 75
Ali Şîr Nevai: 23, 78
Alp Er Tonga: 120
Âlûsî: Çok yerde
Amerika: 181, 200
Amon (Mısır tanrısı): 76
Amu Derya: 200
Anadolu: 85, 86
Antapeks (Solar Antapeks): 19, 146, 147, 176, 177, 183, 186, 264, 269
Anthonie Jenkinson: 231
Apeks (Solar Apeks): 145, 146, 147, 148, 158, 160, 163, 166, 169, 172, 177, 263, 264, 268, 277, 279
Arabistan: 85
Arap ülkeleri: 240
Aristo (Aristoteles): 70, 76, 78, 79, 80, 82
Arkeoloji (arkeolojik kazılar): 83, 89, 102, 103, 116, 117, 266
Arş: 144
Ashâb-ı Kehf (=Mağara Arkadaşları): 27, 31, 42
Âsım Efendi (Mütercim): 70, 75
Astronomi: 19, 145, 147, 148, 163, 176, 177, 182, 203, 264
Astyage: 94
Atbaşı Bulutsusu: 204
Atlas Okyanusu: 140, 151, 157
Atmosfer: 243, 244, 245, 255, 256, 265
Avesta: 119
Avf b. Mâlik: 134
Avrupalılar: 99, 210
Avustralya: 179
Azerbaycan, 197, 199
Azrail: 105, 278
- ## B
- Bâbil: 72, 88, 89, 90, 94, 97, 98, 102, 104
Bâbu'l-Ebvâb: 79, 228, 233
Bağavî: 179
Bahreyn adaları: 86, 87
Bahru'l-Ahdar: 79
Basra Körfezi: 76
Bediuzzaman Said Nursî: 71, 145, 157, 191, 213, 214, 232, 233

Behâk Gurâî: 231
 Behreng boğazı: 199, 200
 Belkis: 63
 Berberîler: 79
 Beydâvî, Kadî: Çok yerde
 Beyt el-Afîk: 30
 Bîrûnî, Ebû Reyhan: 73, 74
Bilim ve Teknik Dergisi: 204
 Bitüm: 241
 Bizans: 58
 Buhârî: 73, 248
 Buhtunnasr: 67, 72
 Bulgar: 51
 Bulutsu (Nebula): 202, 203, 205,
 207, 215, 264

C-Ç

Cebraîl (a.s.): 42, 96, 100
 Cehennem: 31, 159, 160, 239
 Cemâlî: 23, 78
 Cengiz Han: 211
 Ceyhun Irmağı: 200
 Ceyl kabilesi: 211
 Cin/ler: 44, 46, 48, 63, 206, 257
 Colomba (=Güvercin) Takımyıldızı: 147, 177
 Cübeyr b. Nefir: 62
 Çağatay Türkçesi: 23
 Çift yıldızlar: 181, 238, 244
 Çin: 79, 232, 233, 234
 Çin Seddi: 117, 200, 231, 232,
 233, 234

D

Dağistan: 199, 228, 229
 Dahhâk: 127, 196
 Daniel bölümü (*Tevrat*'ta): 110
 Daniel Peygamber: 95, 100, 104
 Dârâ I (=Büyük Dârâ=Darius):
 79, 82, 96, 104, 105, 109, 116,
 118, 230
 Dârâ III: 97, 110

Daryal Geçidi: 99, 229, 230, 231
 Daryal Seddi: 231
 Deccâl: 25, 28, 269
 Deklinasyon: 236
Delâ'il en-Nübüvve (Ebu Zür'a):
 40
 Deli Petro: 228
 Demir: 47, 48, 97, 102, 116, 117,
 118, 220, 221, 223, 224, 225,
 231, 240, 241
 Demir eriyiği: 224
 Demir kütleleri: 225, 226, 234,
 235, 238, 245, 265
 Demirkapı: 100, 117, 228, 231
 Demirkapı Seddi: 117, 197
 Derbend Kenti: 100, 105, 228
 Derbend Seddi: 105, 228, 229,
 230, 231, 233, 234
 Deylam kabilesi: 211
 Doğu Kartalı (Kuruş'un *Tevrat*'ta
 geçen adı): 97, 99, 102

E

Ebû Ali el-Cübbâî: 153
 Ebû Amr: 195, 196
 Ebû Bekr (Âsım'ın râvîsi): 195,
 196
 Ebû Cevza: 131
 Ebû Dâvud: 28, 37, 66
 Ebû Hüreyre: 248
 Ebû Suud Efendi: 200
 Ebû Zerr: 144
 Ebû Zeyd el-Belhî: 83
 Ebû Zür'a er-Râzî: 40, 41
 Ebu'l-Fidâ: 197
 Ebu'l-Kelâm Âzâd: 24, 75, 78, 94,
 95, 98, 99, 100, 140, 141, 152,
 199, 230, 231
 Edison: 253
 Ege Denizi: 151, 152
 Ehl-i Kitab: 58
 Ekvator: 147, 178

el-Âsârü'l-Bâkiye ani'l-Kurûni'l-Hâliye (Bîrûnî): 73
el-Muhtâre fi'l-Hadis (Hafız Ziyâeddîn el-Makdisî): 53
 Elam vilâyeti: 96
 Elmalılı Hamdi Yazır: Çok yerde
 Hz. Elyasa (a.s.): 61
 Enes b. Mâlik: 105
 Engidu: 90, 91
 Ermeniler: 231
 Ermenistan: 79, 104, 197, 199, 213
 Ezra bölümü (*Tevrat*'ta): 98
 Ezrâkî: 54, 69, 81

F

Figânî: 23, 78
 Filistin: 85
 Firavun: 86, 130
 Firdevs Cenneti: 31
 Firdevsî: 23, 78

G

Gazlaştırma: 241
 Gecesi olmayan (yer): 181, 182, 184
 Gezen: 115, 143, 145, 146, 165, 166, 169, 172, 181, 182, 184, 185, 186, 205, 207, 216, 237, 238, 242, 243, 244, 245
 Gilgameş: 88, 90, 91, 93, 121
 Gilgameş Destanı: 88, 90, 91
 Gog-Magog: 112, 113, 210
 Günerek: 146, 147, 148, 176, 263
 Güneş'in battığı yer: 21, 44, 45, 57, 68, 86, 137, 140, 141, 142, 143, 147, 148, 158, 159, 169, 176, 187, 263
 Güneş'in doğduğu yer: 21, 44, 46, 57, 68, 87, 140, 142, 173, 175, 176, 183, 184, 187, 188, 230, 264

Gürcüler: 100, 231
 Güştasb (Belh Sultanı): 119

H

Habîbullah el-Mukaddesî: 24
 Habib ibn Hammâz: 53
 Hafız Ziyâeddîn el-Makdisî: 53
 Hafs (Âsım'ın râvîsi): 195, 196, 201
 Hâlid b. Cetebe: 134
 Hâmân: 130
 Hamza: 195, 196
 Hanok (Ahnoh): 105, 106, 111, 266
 Hasan: 151
 Hasan el-Basrî: 178
 Havil: 44, 46
 Hawaii: 204
 Hazar Denizi: 99, 104, 116, 197, 198, 210, 229
 Hazar kavmi: 228
 Hâzin: 200
 Helenistik uygarlığı :76
 Herodot: 104
 Herkül Burcu (Takımyıldızı): 145, 146, 147, 148, 158, 159, 163
 Hertfordshire Üniversitesi: 205
 Hezekiel Bölümü (*Tevrat*'ta): 111, 115, 199, 210
 Hezekiel Peygamber: 112, 113, 114, 116, 209
 Hz. Hızır (a.s.): 32, 51, 52, 67, 70, 81, 91, 189
 Hidrojen: 241, 243, 245, 255, 265
 Hidrokarbon: 241
 Himalaya Dağları: 233
 Himyerî Devleti: 74
 Himyerliler: 71, 75
 Hindistan: 76, 79, 104, 212
 Hire: 41
 Hozar kenti: 199

Hız. Hûd (a.s.): 73, 168

Hunlar: 210

Hülâgû: 212

I-İ

Irak: 76

İbn Abbas: 42, 68, 105, 127, 129, 130, 131, 154, 155, 191, 196, 197, 221, 257

İbn Âmir: 195, 196

İbn Atiyye: 255

İbn Cüreyc: 127, 164

İbn Haldun: 197

İbn Hişam: 78

İbn Kesîr: Çok yerde

İbn Manzûr: 106

İbn Said: 234

İbn Şeybe: 201

İbn Sînâ (ö. 453/1037): 78

İbn Zeyd: 66, 127

İbnü'l-Cevzi: 192

İbnü'l-Kevvâ: 57, 66

Hız. İbrahim (a.s.): 69, 70, 71, 72, 73, 81, 83, 84, 89, 92, 267

İbranca: 98

Hız. İdris (a.s.): 105, 106, 107, 111, 120, 267

İkrime: 127

Hız. İlyas (a.s.): 105

İncil: 82, 88, 89, 159, 210, 215

İngiltere: 204

İran: 58, 76

İran İmparatorluğu: 96, 97

İran kralları: 100, 104

İranlılar: 79, 229

Hız. İsâ (a.s.): 38, 81, 110

İskender (Makedonyalı İskender ve Zülkarneyn manâsına): 18, 20, 22, 23, 24, 43, 51, 52, 53, 54, 69, 70, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 88, 91, 92, 94, 97, 98, 109, 116,

118, 230, 274, 275

İskender Pala: 24, 72, 82

İskenderiye: 79

İskendernâme: 23, 78

İskitler: 102

Hız. İsmail (a.s.): 69

İsmail Hakkı Bursevî: 167

İsrafil (a.s.): 257

İsrâil: 97, 112

İsrâiliyat: 38, 53

İsrâiloğulları: 40, 79

İstanoy dağları: 199

İsthar şehri: 99

İşaya bölümü (*Tevrat*'ta): 97, 99

J

Jerome: 210

John Mitchell: 162

John Wheeler: 163

Josephus (İsrailli tarihçi) 210

K

Ka'b el-Ahbâr: 37, 53, 105, 155, 248

Kâbân Gurâi: 231

Kabe: 54, 69, 81

Kafkas Dağları: 104, 197, 199

Kafkas Kapıları: 231

Kafkasya: 199, 210, 212, 228, 229

Kahtânîler: 71

Kamçatka: 199

Kâmûsu'l-A'lâm (Şemseddin Sâmî): 71, 58, 76, 100, 228, 230

Kapadokya: 94

Karadelik: 160, 161, 162, 163, 170, 264, 268, 278

Karadeniz: 99, 116, 151, 197, 198, 199, 210, 229

Karanlık Bulutsu: 202

Karanlıklar Denizi (Atlas Okyanusu): 151

Karbonmonoksit: 241
 Kâsımî: 78
 Katâde: 127, 128, 129, 131, 151, 178, 188, 196, 227
 Kâtip Çelebi: 69
 Katran: 193, 210, 223, 224, 238, 239, 240, 241, 242, 245
 Katran Gölü: 240
 Katran Ormanı: 90
 Katran pınarı: 241
 Katran yatakları: 240
 Kazbek Dağı: 230
 Kazvin Dağı: 230
 Kebar Irmağı: 114
 Kerubi (Yahudî dininde bir meleke adı): 114, 115
 Kıbrıs: 86
 Kıptiler: 79
 Kızılötesi Teleskop: 204
 Kildaniler: 97
 Kindî (Yakub b. İshak): 71
 Kisâî: 195, 196
 Kistrâ: 94
 Kiyaniyan Acemleri İmparatorluğu: 104
 Koç: 56, 77, 95, 96, 98, 100, 102, 103, 109, 110
 Kuğu takımıyıldızı: 163
 Kureyş: 41, 42, 98
 Kuruş (İran İmp. Kistrâ Haris II. Keyhüsrev=Kuruş=Kurach=Cyrus): 80, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 109, 110, 116, 118, 229, 230, 231, 279
 Kuruş Boğazı: 99, 100
 Kuruş Deresi: 231
 Kuruş heykeli: 99, 101
 Kuteybe: 53
 Kuzistan: 85

L

Lagoon Bulutsusu: 203
 Libya: 76
 Lisânu'l-Arab (İbn Manzûr): 106, 201, 219, 236
 Lokman (a.s.): 133
 Lukranayim: 98
 Lût Gölü: 240
 Hz. Lût (a.s.): 133, 168
 Lût (kavmi): 168
 Lübnan: 85

M

Magan ülkesi: 86
 Magan-Meluhha 86
 Magog: 210
 Mağribe's-Şems: 140, 141, 142, 143, 147, 148, 176
 Mançur: 213, 233
 Maşu Dağı (İkiz Dağı): 91
 Matli'a's-Şems: 142, 175, 176, 184
 Me'cüc: bk. Ye'cüc-Me'cüc
 Medine: 41
 Medya: 96, 103, 104
 Mekke: 108
 Mensek: 44
 Merâgî: 78
 Merodak: 97
 Merv: 94
 Merziban b. Merduye el-Yûnânî: 63
 Mesih: 81, 87, 98
 Mesûdî: 78
 Meşekin: 210
 Metan: 241, 243, 245, 265
 Metuşelah: 266
 Mevdûdî: 100, 103, 106, 140, 151, 167, 229
 Mevlânâ Hakîm Muhammed Hasan en-Nakvî: 94

Mezopotamya: 85
Mısır: 39, 63, 76, 79, 82, 85, 86,
88, 89, 104, 273, 27

Miger: 99

Moğol: 213

Moğolistan: 99

Moğollar: 102, 212

Mu'aviye: 53, 155

Hz. Muhammed (s.a.v.): 28, 29,
38, 39, 41, 42, 62, 86, 102,
103, 108, 109, 110, 111, 130,
131, 144, 145, 155, 248, 265

Hz. Mûsâ (a.s.): 31, 32, 133, 189

Mustafa Muhammed et-Tayr: 24

Mücâhid: 67, 72, 127, 129, 130,
131, 155, 171, 175, 188, 224

Müslim: 28, 248

Müstakimzâde Süleyman Sa'â-
deddîn: 23

N

Nadir Şah: 228

Nadr b. Haris: 41

Nâfi: 195, 196

Naram-Sin: 84, 85, 86

Nâsik: 44, 46

Neft: 241

Neğefâ: 248

Nemrud: 67, 72

Ninova: 94

Nizamî: 78

Hz. Nûh (a.s.): 89, 105

Nûh Tufanı: 88

Nûru'l-Hakk Tenvir: 24, 100,
151, 229

Nüşirevân: 197, 230

O-Ö

Olympias: 76

Orion Bulutsusu (Takımyıldızı):
204, 205

Oxford Üniversitesi: 205

Hz. Ömer (r.a.): 63, 67

Ömer et-Tayyibî: 24

P

Parlak Bulutsu: 202

Patrick Roche: 205

Pers hükümdarı: 94

Pers kralları: 103, 229

Petrol: 239, 240

Peygamber (s.a.v.): bk. Hz. Mu-
hammed

Philip Lucas: 205

Philippos: 75

Pişdad hanedanı: 84

Procopius: 231

R

Râzî, Fahreddîn: 64, 78, 79, 82,
123, 129, 144, 149, 152, 153,
155, 167, 171, 178, 186, 187,
217, 226

Ressli'ler: 61

Resûlullah (s.a.v.): bk. Hz. Mu-
hammed

Risale Fi-Hakkı Zilkarneyn (Müs-
takimzâde Süleyman Sa'âded-
dîn): 23

Romalı komutan Bolisarius: 231

Roşun: 210

Rûm/lar (milleti): 40, 70, 71, 81

Ruslar: 212

Rusya: 199

Rüstem: 41

S

Saggitarius (Yay) Takımyıldızı:
203

Sahabe: 38, 67, 149, 150

Sâid İbn Cübeyr: 127

Hz. Salih (a.s.): 168

Samanyolu: 143, 145, 147, 148,
158, 163, 166, 176, 202, 263,
264, 269, 277, 279

Sargon Erdem: 24, 84, 85, 87

- Seddeyn: 68, 195, 197, 199, 200, 201
 Sekinet: 29, 30, 281
 Seleme İbn Süheyl: 178
 Semerkand: 94
 Semûd (kavmi): 54
 Seyyid Kutub: 140, 151, 153, 178
 Sibirya: 199
 Siri Derya: 94
 Sitler (=Siythiens): 229
 Sudan: 179
 Sûr: 257, 258
 Suriye: 76, 85, 95
 Sus şehri: 82
 Sus tahtı: 94
 Süddî: 127, 167, 188
 Hz. Süleyman (a.s.): 133, 136, 240
 Süleyman Ateş: 76, 80, 100, 123, 132, 104, 106, 131, 156, 211, 240
 Süleymaniye Kütüphanesi: 23
 Sümer/ler: 88, 89, 90, 92
 Sümerce: 90
 Sünen (Ebû Dâvud): 37, 66
 Süreyya Yıldızı:
 Süveru'l-Ekâlîm (Ebû Zeyd el-Belhî): 83
- Ş**
 Şam: 79
 Şemmer: 74
 Şemsü's-Şumûs: 145
 Şeref -Hz. Eyyüb(a.s.)'in oğlu-: 60
 Şeytan: 210
 Şi Huangdi (Çin imparatoru): 232
 Şiblî en-Nu'mân: 104, 230
 Şifâ (İbn Sînâ): 78
 Şuşan sarayı: 96
- T**
 Taberî, İbn Cerîr: 40, 50, 53, 57, 59, 62, 63, 67, 77, 78, 92, 127, 129, 139, 149, 154, 155, 170, 171, 188, 196, 197, 209, 214
 Tabîin: 149, 150, 261
 Tacikistan: 200
 Tâcü'l-Arûs (ez-Zebîdî): 134, 239
 Talmut: 106
 Tantavî: 229
 Tatarlar: 102, 212, 233
 Tâvil: 46, 50
 Terek Nehri: 230
 Tevrat: 38, 88, 89, 94, 95, 97, 98, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 109, 110, 111, 112, 113, 120, 199, 209, 210, 215, 252, 266, 267, 272, 278
 Thebai kenti: 82
 Tiflis: 99, 102, 199, 228, 231
 Tirmiz: 200
 Tirmizî: 28, 29, 43, 145, 247, 248
 Trifid Bulutsusu: 203
 Tubal: 210
 Tûbba' (eski yemen kralları): 66, 75
 Türk Edebiyatı: 23
 Türk Tarih Kongresi: 87
 Türk/ler: 46, 48, 87, 103, 118, 197, 206, 210, 211, 212
 Türkistan: 198, 200, 212, 233
 Türkmen: 211
 Türkmenistan: 200
- U**
 Ubeyy b.Ka'b: 155
 Uçan daire: 115
 Ufo araştırmacıları: 115
 Uhuru teleskopu: 163
 Ukbe b. Âmir: 39
 Ulay ırmağı: 96

Ural dağları: 199
 Utbe b. Mu'ayt: 41
 Utnaşıttım (Hz. Nuh olduğu söylenir): 91, 92
 Uzay aracı: 113

Ü

Ürdün vadisi: 240
 Üzeyr peygamber: 37

V-X

Vâsık (Halife): 228
 Vedî'a Tâhâ en-Necm: 24
 Vega Yıldızı: 145, 146, 148
 Vehb b. Münebbih: 37, 43, 59, 67, 170
 Viladi Kafkas: 199, 231
 Virgo galaksi kümesi: 146
 X ışını: 163

Y

Yafes (Nuh'un oğlu): 209
 Yahuda: 98
 Yahudi bilginleri: 41
 Yahudi kaynakları: 100
 Yahudiler: 37, 38, 39, 41, 42, 75, 94, 97, 98, 100, 102, 103, 106, 108, 110, 209, 212, 265
 Yahudilik: 210
 Yaşar Nuri Öztürk: 224
 Ye'cüc-Me'cüc: Çok yerde
 Yedi arz (dünya): 191

Yedi gök: 191
 Yehova: 98
 Yemen: 66, 70, 71, 72, 73, 74, 75
 Yeremiya bölümü (*Tevrat'ta*): 97, 98
 Yeremiya peygamber: 97, 98
 Yerusâlim: 98
 Yeştbölümü (*Avesta'da*): 119
 Yıldızlar: 19, 49, 59, 145, 146, 147, 158, 161, 162, 181, 183, 184, 185, 186, 202, 205, 268, 269
 Yunan (Nuh'un oğlu Yafes'in oğlu): 54
 Yunanistan: 82
 Yunanlılar: 71, 99
 Hz. Yûnus (a.s.): 60, 89, 107, 111
 Yûsuf (Yahudi Seyyah): 231
 Hz. Yûsuf (a.s.): 124, 125, 126

Z

Zafer Dergisi: 84
 Zemahşeri: 67, 72, 105, 106, 200, 206, 208
 Zerdüşt: 99, 102, 119
 Zeyneb binti Cahş: 248
 Zûnûvâs: 74
 Hz. Zülkifl (a.s.): 60, 61
 Zülmenâr: 74